

Artikeln har ingått i Svenskbygden nr 5, 2007

Jan Kronholm

Hundra år sedan Anna Bondestam föddes

"Av trettioalets nya författare på den samhällsrealistiska linjen blev det Anna Bondestam som infriade de bästa konstnärliga resultatet". Så skriver Tomas Warburton i sitt verk "Åttio år finlandssvensk litteratur". Det har i år gått 100 år sedan Anna Bondestam föddes.

Anna Bondestam (1907-1995) försvarar en plats bland Finlands mest betydande svenskspråkiga författare under 1900-talet, en berättare som blev mycket läst under sin livstid och vars böcker fortfarande efterfrågas. Hon är uppskattad både för sina skönlitterära och historiska verk. Såväl i romanerna som i den sakprosa hon skrev valde hon genomgående en social motivkrets. Välkända och ofta citerade är slutraderna i romanen Klyftan:

"Likt alla människor som lider har hon förstås också en benägenhet att tro, att hon allena har det så där svårt. Och att hennes lidande är enastående i världen. Hon vet inte att just det är mycket ovanligt tider av nöd och ofärd, att liksom hon lider just det är mycket vanligt i tider av nöd och ofärd, att liksom hon lider just nu tusentals andra barn. Och att de snart skall bli miljoner. De har haft otur, alla dessa miljoner. De råkade födas i ett århundrade som kallades barnets när det började, men som blev skräckens."

Inbördeskriget

"Klyftan", som utkom 1946, berättar om inbördeskriget sett ur ett barns perspektiv. Vi får i romanen följa den tioåriga Rut och miljöskildringen är hämtad från Jakobstad. Anna Bondestam var tio år gammal vid tiden för inbördeskriget och hade egna minnen av de stämningar som då rådde. Hennes far, plåtslagaren Otto Elfving, var aktiv i den finska arbetarföreningen och skulle 1919 – för en period – bli invald i riksdagen för socialdemokraterna. Hennes mor Lina (född Hiltunen) arbetade under ett långt arbetsliv på tobaksfabriken och hörde till den svenska arbetarföreningen. Otto Elfving kom till Jakobstad från Åbo och hans släkt var finskspråkig medan Lina Hiltunen på mödernet var svenskspråkig.

Litteratur, historia

Anna Karolina, som döptes till, var enda barnet och trots att det inte var så vanligt vid denna tid bland arbetarbarn fick hon möjlighet gå i läroverk och ta studenten. Det förde henne vidare till studier vid Helsingfors universitet där hon avlade en examen med två laudaturer, i både litteratur och i historia. Hennes avhandlingar handlade om Dan Andersson, respektive småstäderna i Finland på 1700-talet. En sådan småstad utgör också miljön i hennes debutroman "Panik i Rölleby" från 1936, en dråplig skildring av 1700-talets ståndssamhälle. Romanen har kommit ut i flera upplagor och också blivit teater, i Bengt Ahlfors och författarens dramatisering, med framgång uppförd på flera scener i hemlandet och även i Sverige.

Det ligger tio år mellan debuten med "Panik i Rölleby" år 1936 och "Klyftan". Däremellan kom också romanerna "Fröken Elna Johansson", "Bergtagen" och "Lågt i tak". Senare skulle hon skriva "Sällboda frivilliga deckarkår", novellsamlingen "Enskilt område" samt "Vägen till staden" och "2Stadens bröd". Den sistnämnda, som kom 1960, blev hennes sista roman, men 1972, kom ännu diktsamlingen "Jordnära".

Sökte svar

Med åren kom Anna Bondestam att allt mera ägna sig åt sakprosan. Hon skrev Jakobstads Svenska Arbetarförenings 60-årshistorik och senare, till föreningens 75-årsjubileum, boken "En stad förvandlas". Hon skrev om Åland vintern 1918, hon skrev om den märkliga tidningen Arbetet i Åbo och människorna kring den och hon skrev, tillsammans med Alf-Erik Helsing, Finlands Svenska Arbetarförbunds 75-årshistorik "En stubbe i en stubbåker". Ännu 1990, 83 år gammal, kom hon ut med boken "Jakobstad vintern 1918" där hon försöker finna ett svar på vad som hände i staden under inbördeskriget. Fem år efter författarens död utgavs samlingsvolymen "Eldsjälar" med uppsatser och artiklar som hon skrivit om den finlandssvenska arbetarrörelsen och dess gestalter, bland dem Walter Borg, Axel Åhlström, Arvid Svedberg och Karl August Fagerholm. I boken ingår även presentationer av författaren, såväl på det skönlitterära området som inom sakprosan.

"Arbetet" främst

Anna Bondestam såg "Klyftan" som sitt bästa skönlitterära verk och betraktande boken om tidningen Arbetet som sitt främsta arbete på sakprosans område. Säkert bidrog den boken också, tillsammans med hennes övriga författarskap, till att hon 1977 erhöll ett hedersdoktorat vid Helsingfors universitet.

Hon fick genom åren också flera litterära utmärkelser, däribland det stora Tollanderska priset och hedrades även med Pro Finlandiamedaljen.

Den som kände Anna Bondestam vet att hon arbetade mycket samvetsgrant. När det gällde hennes historiska verk var hon alltid självkritisk och granskande och

dubbelgranskande allt så långt det bara gick. Hellre lämnade hon bort en osäker formulering än hon riskerade att säga något för mycket.

Signifikativ är dåvarande landskapsantikvarie Mats Dreijers formulering i inledningen till boken om Åland vintern 1918: "Jag tycker att författarinnan har lyckats bra med konststycket att balansera upp de olika parternas synpunkter och klarlagt deras strävanden och härigenom fått fram en fördomsfriare syn på det dramatiska händelseförloppet...".

När det gäller skönlitteraturen – utgiven på Schildts förlag – är det värt att notera att "Klyftan" kommit ut i flera nya upplagor, vilket visar att det hon skrivit inte levat bar i samtiden. Romanen finns i dag tillgänglig i den finlandssvenska klassiker serien och den kom även på åttiotalet ut i en upplaga på hela 20 000 exemplar i den rikssvenska serien "En bok för alla".

Önskvärt vore att även "Vägen till staden" och "Staden bröd" kunde återutges, varför inte i en volym.

"Lödigaste skildraren"

Thomas Warburton, som citerades i inledningen, ställer alltså Anna Bondestam främst bland de finlandssvenska författare som debuterade på den socialrealistiska linjen under trettioalet. Också i övrigt skriver han uppskattande om Bondestams skönlitterära författarskap och betecknar henne också som "den hittills lödigaste skildraren av och talesmannen för den – relativt fåtaliga – finlandssvenska arbetarklassen".

I en intervju jag gjorde med Anna Bondestam för Jakobstads Tidning inför hennes 80-årsdag 1987 berättade hon att hon inte i hemmet blev matad med politik, men att hennes bakgrund gjorde det naturligt att skriva om den finlandssvenska arbetarrörelsen. I boken "Femtiosex österbottniska författare om sig själva" skriver hon att hon av naturliga skäl dragits till de sociala motiven och att "i den mån jag överhuvudtaget skapat något av värde är det också främst genom dem".

Åter till Jakobstad

När Anna Bondestam lämnade hemstaden Jakobstad för att studera blev de inledningen till en mångårig bortavaro. I Helsingfors kom hon efter avslutade studier att arbeta på det socialdemokratiska småbrukarförbundet och senare på Folkets bildningsförbund och Arbetarnas bildningsförbunds svenska sekretariat. I Finlands svenska författareförening invaldes hon år 1937 och blev redan följade år dess sekreterare.

Trots många år i storstaden ville hon so pensionär återvända till Jakobstad. Efter maken Hennings död flyttade hon i sjuttioårsåldern, tillsammans med sin åldriga mor, tillbaka till hemstaden. I den tidigare nämnda intervjun sade hon: "Man skall åldras i en småstad, storstaden är för hård mot de gamla". Hon sade också i intervjun att

Jakobstad ger henne en stark hemkänsla och att hon om hon varit yngre skulle ha skaffat sig ett hus på Skata, stadsdelen där hon föddes. "Tröst ger det som är långt borta och mycket nära" skriver hon i en av dikterna i "Jordnära".

Anna Bondestam hörde till dem som också på äldre dagar har förmågan att på ett otvunget och okonstlat sätt umgås med såväl sina generationskamrater som med yngre människor.

Viktigt för henne under dessa år var umgänget med lokala kvinnliga, författarkollegor, bland dem Wava Stürmer och Lolan Björkman. Beredvilligt bistod hon också med råd när Erik Sundholm och Wilhelm Jakobsson gav ut sina lokalt förankrade självbiografiska böcker "Birger verkstad" och "Låt mig berätta". Men hon fortsatte också att hålla kontakt med författarkollegor i Helsingfors och på andra håll i landet.

Litterärt arv

Anna Bondestam gick bort den 6 mars 1995, knappt två månader innan hon skulle ha fyllt 88 år, men hon har genom sitt skönlitterära och historiska författarskap efterlämnat ett arv som har bestående värde. Det hon skriver om den tioåriga Rut i "Klyftan" eller den femtonåriga Mia i "Vägen till staden" är nämligen allmänmänskligt och giltigt överallt på vår jord.